PLANINSKA ZVEZA SLOVENIJE
Komisija za varstvo gorske narave
Varuh gorske narave

Seminarska naloga
OGROŽENOST VELIKONOČNICE NA BOČU
9. usposabljanje za VGN

Rogaška Slatina, 15.11.2011

Mentor:
Dušan Klenovšek

Avtor:
Zinka Berk
PD Vrelec Rogaška

KAZALO VSEBINE:

UVOD 2
1. Planinski svet Boča 3
2. Predstavitev družine kosmatincev (Pulsatilla) 3
2.1. Navadni kosmatinec (Pulsatilla nigricans) 3
2.2. Alpski kosmatinec (Pulsatilla alpina) 4
2.3. Spomladanski kosmatinec (*Pulsatilla vernalis*) 6
2.4. Gorski kosmatinec (*Pulsatilla montana*) 6
2.5. Velikonočnica (Pulsatilla grandis) 7
2.6. Skupne značilnosti kosmatincev 8
3. Podrobnejša predstavitev velikonočnice (Pulsatilla grandis) 8
3.1. Nahajališča 9
3.1.1. Boč 9
3.1.2. Boletina pri Ponikvi 11
3.1.3. Orešelj pri Ptuju 12
4. Vzroki ogroženosti velikonočnice na Boču 12
ZAKLJUČNE MISLI 13
Literatura in viri

UVOD

Že dalj časa mi gibanje v naravi predstavlja nujen življenski slog. Zaradi zelo zahtevne službe, ki jo opravljam, mi gibanje v naravi predstavlja nujno sprostitev, poživitev, s psihološkega vidika pa počitek in zabavo. Živim v okolju, kjer je narava še precej bogata, kljub temu pa me je predvsem v zadnjih letih povsem osvojila gorska narava s svojimi neprecenljivimi lepotami. Obožujem vse kar vidim v zeleni barvi, zelo me pa tudi sprošča siva – skale.

Zaradi navedene usmerjenosti v gorsko naravo, sem se na pobudo nekaterih članov upravnega odbora našega planinskega društva Vrelec Rogaška, vključila v 9. izobraževanje za varuhe gorske narave. Spoznala sem ogromno gorsko bogastvo, ki ga sedaj še bolj cenim. Menim, da je to neprecenljivo bogastvo, ki ga ima Slovenija.

V sklopu izobraževanja za varuhe gorske narave je poleg izpita potrebno izdelati tudi seminarsko nalogo in proučiti izbrano temo. V moji bližnji okolici sem že večkrat občudovala velikonočnico na Boču. Odločila sem se, da jo spoznam še bolj podrobno in da o njej zapišem nekaj več in to tudi prikažem zainteresiranim osebam.

V seminarski nalogi želim bralcu približati rastišča velikonočnice, predvsem pa rastišče velikonočnice na Boču. Opozorila bom na težave v zvezi z to prekrasno rastlino, ki je v Sloveniji zelo redka.

Velikonočnica spada v družino kosmatincev, zato bom o tej skupini zaščitenih rastlin spregovorila nekoliko širše.

1. PLANINSKI SVET BOČA

Boč je gora severovzhodne Slovenije, značilen vrh severno zahodno od Rogaške Slatine z več različnih dostopov. Pravijo mu tudi »panonski Triglav«. Dostopi na Boč so urejeni z več strani: iz smeri Rogaške Slatine, Kostrivnice in Poljčan. Povsod je urejenih več markiranih poti. Na višini 658 m stoji dom na Boču. Dom stoji na prostrani planoti Na ravni, na zahodnem pobočju Boča poleg cerkvice Sv. Miklavža iz začetka 16. stoletja.

Prvo kočo je na Boču postavila in septembra leta 1899 odprla savinjska podružnica SPD. Na vrhu Boča je bil leta 1930 postavljen lesen razglednik, ki so ga 1962 leta zamenjali z jeklenim. 20 m visok razglednik omogoča veličasten razgled izrednega obsega in edinstvenih pokrajinskih podob med Alpami in Panonsko nižino. Vidimo Dravsko polje, Pohorje, Slovenske gorice, Haloško gričevje, Donačko goro, Kozjansko gričevje, Posavsko hribovje z Bohorjem, Lisco in Gorjance, Konjiško goro, Paški kozjak, ob jasnem vremenu pa tudi Snežnik ter Julijske in Savinjske alpe.

Dom na Boču ima kapaciteto preko 100 sedežev, v 8 sobah je 14 postelj, na skupnih ležiščih pa 34 ležišč.

V neposredni bližini doma je manjše rastišče veklikonočnice. Rastišče je zaradi ogroženosti ograjeno in zavarovano.

Pa poglejmo najprej kam velkonočnica spada in katerim sorodnim rastlinam je podobna in jo je zato mogoče zamenjati.

2. PREDSTAVITEV DRUŽINE KOSMATINCEV (*PULSATILLA*)

Predstavniki rodu kosmatincev (*Pulsatilla*) iz družine zlatičevk so zanimivi na pogled, saj so na gosto pokriti z laski, ki jih ščitijo pred zmrzaljo, od koder so tudi dobili svoje ime. Zanimivi pa so tudi njihovi veliki kuštravi "cofi" na vrhu stebla, tako podobo namreč imajo njihova soplodja.

Cvetovi kosmatincev so precej veliki ter zvezdaste oblike. Listi so v pritlični rozeti in na steblu, kjer so razporejeni v vretence. Pravzaprav to niso pravi stebelni listi, temveč ovršni listi, ki v zgodnji dobi rasti rastline ščitijo njen cvet pred mrazom, kasneje pa se od cveta odmaknejo. Vrat pestiča se ob dozorevanju plodov podaljša v dlakav kljunec.

Pri nas v naravi uspeva pet vrst kosmatincev:

2.1. Navadni kosmatinec (*Pulsatilla nigricans*)

Ta kosmatinec uspeva na nižjih gričih in ravninah, prisoten pa je raztreseno po Sloveniji (osrednja, jugovzhodna in vzhodna). Raste na suhih travnikih, kjer zacveti v mesecu aprilu. Še vedno ga precej uporabljajo v alternativni medicini (homeopatiji). Dve izmed nahajališč sta v vasi Brezovica na Bizeljskem, ter v naselju Vurberk občine Duplek .

2.2. Alpski kosmatinec (*Pulsatilla alpina*)

Alpski kosmatinec raste od pomladi do sredine poletja na gruščnatih in kamnitih tratah gorskega ter visokogorskega področja. Njegovi cvetovi so bele barve, v nekaterih primerih pa so lahko tudi zelene barve. Plodovi so znotraj resastih poponov.

Poznane so tri podskupine alpskega kosmatinca, od katerih *Pulsatilla alpina subsp. apiifolia* že dolgo ni bila najdena. Gre za rumenkastocvetnega, žveplenorumenega kosmatinca. Stare navedbe pa so dvomljive, saj ta podvrsta raste izključno na silikatnih tleh in ne na apnenčasti podlagi naših gora. Najti jo je mogoče v osrednjih Alpah ter tudi v sosednji Italiji.

Pulsatilla alpina subsp. austroalpina je pogosta v naših Alpah in na apnenčastem Snežniku.

Rastišča podksupine *Pulsatilla alpina subsp. alba* (Beli kosmatinec) pa predstavljajo samo neapnenčaste kamnine (zakisana travišča) na Komnu Smrekovškega pogorja in Mangartu. Vrsta je sicer raztresena tudi po ostalih evropskih gorovjih, razen tistih na severu.

Pulsatilla alpina subsp. apiifolia

Pulsatilla alpina subsp. austroalpina

Pulsatilla alpina subsp. alba

2.3. Spomladanski kosmatinec (*Pulsatilla vernalis*)

Je izredno redka vrsta pri nas ter zato do nedavnega še nepoznana, raste najraje v vrtačah izredno mrzlih gorskih predelov. Zacveti takoj, ko se sneg stali, čeprav sta okolica ter poti do nje še vedno pokriti s snežno odejo. Najdena je na nekaterih planinah nad Bohinjem, sicer pa je prisotna v večini evropskih gorstev (tudi v Skandinaviji).

2.4. Gorski kosmatinec (*Pulsatilla montana*)

Najdemo ga predvsem v jugozahodni Sloveniji, na kraških območjih (Nanos, Slivnica, Pivka, Snežnik, Slavnik, Vremščica...). Všeč so mu suha prisojna travišča, ki segajo od nižin pa vse do gorskega pasu.

2.5. Velikonočnica (*Pulsatilla grandis*)

Sedaj ko vemo, da sodi velikonočnica v družino kosmatincev, jo bom podrobneje proučila, predvsem pa jo bom opisala v okolju, kjer je še prisotna. Posebej pa bom opredelila rastišče na na Boču, kjer je že zelo ogroženo.

2.6. Skupne značilnosti kosmatincev

Kosmatinci so strupeni, kot je strupena večina zlatičevk, med katere spadajo. Zato so kmetom še pred dobrim stoletjem svetovali, naj jo na pašnih travnikih izruvajo. Rastline kosmatincev vsebujejo protoanemonin, korenine pa čreslovine, saponine in smole. V zdravilstvu so uporabljali predvsem navadni in gorski kosmatinec, ki sta dostopna na nižjih legah (kot pomirjevalo, proti bolečinam, krčem, za odvajanje vode, za bruhanje, pri očesnih boleznih, ženskih boleznih, revmatizmu, kožnih izpuščajih in ošpicah).

Vse vrste kosmatincev so zaradi svoje atraktivnosti ogrožene ter zavarovane. Velikonočnica je zavarovana že od leta 1949, ostale vrste pa od leta 2004.

3. PODROBNEJŠA PREDSTAVITEV VELIKONOČNICE (PULSATILLA GRANDIS)

Velikonočnica je stepska rastlina, katere razširjenost je omejena na srednji in jugovzhodno evropski prostor. Najdemo jo v državah od mesta Muenchna v Nemčiji do reke Dnester v Ukrajini (Avstrija, Češka Slovaška, Madžarska). Na jugovzhod pa sega vse do juga Makedonije. V Sloveniji je velikončnica dosegla skrajno jugozahodno točko evrazijske razširjenosti. Ta točka se nahaja prav na nahajališču Boletine pri Ponikvi.

Medtem ko jih je v vzhodnoevropskih državah veliko, so pri nas izredno ogrožene. Na ozemlju Slovenije raste manj kot 2000 primerkov te vrste. Še pred časom so bila v Sloveniji tri rastišča, danes jih lahko opazujemo le še na dveh (Ponikva, Boč). Velikonočnica je naša najbolj ogrožena rastlina, njena rastišča pa so vključena v omrežje Natura 2000.

Za velikonočnico značilni lepi svetlo modrovijolični cvetovi (več kot pet cvetnih listov, veliko prašnikov in pestičev) so pred zmrzaljo varovani z množico srebrno svilnatih dlačic, ki dajejo celotnemu izgledu te rastline še poseben čar. Lističi ščitijo cvet, preden se razcveti. Popki so še nekoliko kimasti, ko se razcvetijo, pa svoj veliki cvet usmerijo naravnost v sonce in ga pladnjasto razprostrejo. Po cvetu z nadraslimi plodnicami, veliko prašniki in brez čašnih listov, jo uvrščamo v družino zlatičevk, a le kosmatinci so tako dlakasti. Od ostalih kosmatincev se velikonočnica zlahka loči po pokončnih cvetovih. Je precej nizke rasti, steblo se podaljša šele po odcvetu (višina stebla je 5 do 30 cm). Zacveti lahko že v mesecu februarju, sicer pa v marcu in aprilu, odvisno od vremena ter nadmorske višine rastišča. Razmnožuje se vegetativno in s semeni. Plod je orešček z dolgim dlakavim kljuncem. Je večcvetna rastlina.

Gotovo je ena najbolj znanih slovenskih rastlin, saj je upodobljena na dopisnici, telefonski kartici, priložnostni znamki in srebrniku!

3.1. Nahajališča

Velikonočnica uspeva na sončnih prisojnih legah, kjer zelo zgodaj skopni sneg. Njena podlaga so vselej suha, apnenčasto kamnita ali prodnata, nezaraščena tla, ki so pokošena pozno poleti, ko je reprodukcijski ciklus rastline že zaključen. Zacveti zelo zgodaj, ko je okoliška travna ruša še v stanju zimskega mirovanja.

3.1.1. Boč

Najbolj znano rastišče je na Boču (Bočka ravan okoli cerkvice sv. Miklavža in planinskega doma), kjer zaradi večje nadmorske višine zacveti okrog velike noči, po čemer je dobila slovensko ime. Ker je rastlina ena izmed najbolj ogroženih rastlinskih vrst Slovenije, je postala simbol te gore ter celotnega krajinskega parka Boč. Na bližnji vzpetini so postavili celo kamnito skulpturo kiparja samouka Franca Toniasa iz Razvanj, v znak občudovanja in varovanja velikonočnice.

Toniasova skulptura

Več manjših nahajališč je strogo omejenih ter v času cvetenja prostovoljno varovanih s strani poljčanskih planincev. Kljub trudu postaja to nahajališče vse bolj ogroženo zaradi nadaljevanja spreminjanja rastičnih razmer (gnojenje travnikov) in množičnih prireditev s prevelikim številom rastlinskih občudovalcev (ker velikonočnica hitro uvene, so jo mnogi kot okras neuspešno poskušali presajati na domače vrtove, pa tudi zmotnega izkopavanja v zdravilne namene je bilo veliko).

Po podatkih Zavoda RS za varstvo narave, je velikonočnica na tem območju začela izginjati, ko so na njenih rastiščih začeli z intenzivno kmetijsko rabo, del površin pa se je zarasel ali pa je bil posajen z gozdnim drevjem. Zavod ter planinsko društvo Poljčane si prizadevata preprečiti nadaljne slabšanje razmer na tem rastišču z dvigovanjem zavesti, predvsem pri lastnikih zemljišč, o pomembnosti ohranjanja velikonočnice, tako na simbolni, kot tudi na ravni biotske raznovrstnosti področja. Želijo si tudi ustreznih ukrepov glede intenzivnega gnojenja na teh zaščitenih travnikih.

Približno 500 m stran od poznanega rastišča so opazili še eno mini rastišče na domačiji Klevže, kjer vsako leto zrasteta le dva cvetova in to vedno na istem mestu.

3.1.2. Boletina pri Ponikvi

Nekoliko manj poznano, a izredno bogato rastišče je v nižje ležeči Boletini pri Ponikvi (nanj je leta 1953 opozoril že prof. dr. Viktor Petkovšek, vendar točna lokacija nahajališča med botaniki ni bila znana do leta 1973), kjer velikonočnica zacveti prej kot na Boču. Celotna lokacija Boletine je velika 1,8 ha. Zelo pohvalno je, da je kraj urejen in rastišče zaščiteno z ograjo pred nepazljivimi obiskovalci. Najprej je za rastišče skrbel Zavod RS za varstvo narave, ki je v projektu LIFE izvedel sanacijo nahajališča, izdelal promocijski material ter pripravil načrt upravljanja. Danes je lokacija v upravljanju lokalne skupnosti, zavod pa izvaja strokovni nadzor.

Dandanes rastišče v prvih pomladnih tednih obišče okrog 2000 obiskovalcev. Krajevno turistično društvo tako v času cvetenja skrbi za varovanje rastišča in izobraževanje obiskovalcev. Za ohranitev redke rastline je bila izvedena odstranitev grmovne vegetacije, poleti pa ustrezna košnja, ki se ponavlja vsako leto. Rastišče je bilo ograjeno z leseno ograjo. V času varovanja med cvetenjem na rob rastišča postavijo leseno hišico, ki služi kot informativna točka, kjer je na voljo informativno gradivo (o velikonočnici, o projektu…). Varovanje pod vodstvom Zavoda RS za varstvo narave obsega predvsem usmerjanje obiskovalcev k pravilnemu načinu ogleda.

Ograjen dostop do rastišča na Boletini

Za Boletino značilna je velika padavinska prepustnost apnenčaste podlage ter ponikalnica zraven rastišča. Tako voda kljub morebitni veliki količini hitro odteče.

O številčnosti velikonočnice na Boletini so v literaturi zelo različni podatki. Strokovne ocene iz literature omenjajo približno 500 rastlin na rastišču pri Boletini (Sonja Skornik, Pulsatilla grandis – velikonočnica, Natura 2000 v Sloveniji – rastline, Založba ZRC, 2004). Večletna štetja (monitoring) velikonočnice, ki dajejo natančnejše podatke o številu rastlin in trendu uspevanja na Boletini, potekajo šele zadnjih nekaj let (podatki dosegljivi na ZRSVN OE Celje, Gregor Kalan).

Občina, ki je že skoraj v celoti odkupila območje rastišča, je kupila tudi dele parcel, kjer velikonočnica trenutno ne raste. Na tak način ima velikonočnica na Boletini večji življenjski prostor, kjer se bo gospodarilo na način ugoden za njeno ohranitev.

3.1.3. Orešelj pri Ptuju

Gre žal že za nekdanje najdišče velikonočnice, saj je tam ne najdemo več. O njenem pojavljanju na območju govorijo le še zapisi v literaturi, možna nahajališča pa so se že davno umaknila vinogradom, njivam in hišam.

4. VZROKI OGROŽENOSTI VELIKONOČNICE NA BOČU

Vse velikonočnice so v Sloveniji ogrožene rastlinske vrste. Še prav posebej pa je, zaradi malega števila rastlin, ogrožena velikonočnica na Boču. Razlogi za to so predvsem naslednji:

- **Zaraščanje:**

Čeprav je velikonočnica prilagojena naravnim pogojem in ji godi okolje brez človeških vplivov, pa ima kot stepska rastlina potrebo po ohranjanju travnikov (paša ali košnja), saj ni konkurenčna ostalim rastlinam (predvsem grmovnim in drevesnim vrstam) v boju za preživetje. Zaraščanje je tako največja grožnja rastišču, saj velikonočnicam onemogoča razširjanje in normalno rast.

- **Intenzifikacija kmetijstva:**

Ker je velikonočnica oligotrofna vrsta, kar pomeni, da je prilagojena na zmanjšano hranljivost tal, je vsakršno gnojenje rastišča grožnja obstoju te vrste. Rastišče se sme obnavljati le

naravno (z gnitjem). Zadostuje ena košnja letno, ki pa mora biti izvedena pozno poleti (ko dozorijo semena).

- **Vznemirjanje zaradi povečanega dostopa / obiska ljudi:**

Vedno večje število ljudi obiskuje naravo in planinske postojanke. Planinska postojanka na Boču je posebej mikavna, saj se do tja lahko pripeljemo z avtomobilom, potem pa se peš povzpnemo na vrh Boča, kar je za veliko večino ljudi že kar ustrezna rekreacija. Zaradi množice ljudi, ki s hojo tepta tla mestoma travna ruša povsem propada.

- **Nizka stopnja ozaveščenosti ljudi:**

Ljudje so še vedno premalo ozaveščeni o tem, kako dragocena je lahko rastlina, ki je redka in ki ji grozi, da bo v prihodnosti izginila iz naših travnikov. Kljub opozorilom in prepovedim še vedno mnogi obiskovalci zaradi fotografiranja ali ogleda posameznih rastlin iz neposredne bližine poteptajo travno rušo ali celo same primerke velikonočnice.

ZAKLJUČNE MISLI

Človek si z raznimi nepremišljenimi dejanji povsem podreja naravo, kar pa se je izkazalo za izjemno nespametna dejanja, saj s temi posegi ruši ravnovesje v naravi, ki povzroča izjemne globalne spremembe in naravne katastrofe.

Tudi v primeru rastlinja in živalstva je zelo pomembno ohranjati naravne vrste ter zagotavljati spontan razvoj in prisotnost vseh živalskih in rastlinskih vrst.

Ogroženost velikonočnice na Boču sicer ne vpliva na globalne spremembe v naravi, mora pa to dejstvo vplivati na zavest ljudi, da brez zavedanja te ogroženosti in sprejemanja ukrepov ni mogoče zagotoviti dolgoročno prisotnost te prelepe rastline tako na Boču kot tudi na rastišču na Boletini pri Ponikvi.

Tako kot je človek s svojimi dejanji ogrozil prisotnost velikonočnice na teh rastiščih s zaraščanjem zemljišč, s intenziviranjem kmetijstva, obiskovanjem in vznemirjanjem ter nizko ozaveščenostjo tako je nujno potrebno da sedaj zaščiti njeno rast. Rastišče je možno zaščititi fizično: z ograjevanjem, opozorili, napisi in obrazlagami; s zagotovitvijo gorske straže v času cvetenja rastline; vseskozi pa z izobraževanjem in opozarjanjem na vseh ravneh in v vseh okoljih, da je velikonočnico potrebno ohranjati in tudi zanamcem zagotoviti možnost občudovanja pestre rastlinske flore.

Menim, da so planinci v zadnjih letih v zvezi z nedotakljivostjo zavarovanih rastlinskih vrst dobro napredovali, saj trganja le – teh skoraj ni opaziti.

Nekoliko težje je namero trganja velikonočnice preprečiti na navedenih rastiščih, zato ker se v teh okoljih ne gibljejo samo že dokaj ozaveščeni planinci ampak tudi množice ljudi, ki pa jim tega čuta po varovanju in ohranjanju narave še nismo uspeli privzgojiti. Ta naloga bo v vedno večji meri potrebna predvsem pri vzgoji naših mladih državljanov.

Upam, da nam bo to uspelo v čim večji meri.

Literatura in viri:

1. http://www.kam.si/izleti/kosmata_lepota_velikonocnice.html
2. http://www.zrsvn.si/life/sl
3. Kalan G., Košar T., 2010. Razvoj in uporaba metode za spremljanje velikosti populacije velikonočnice (*Pulsatilla grandis*); Varstvo narave, 23 (2010) 25-37.
4. Lippert, W., 1987: Alpsko cvetje, Cankarjeva založba, Ljubljana.
5. Martinčič, A., 1999. Mala flora Slovenije: ključ za določanje praprotnic in semenk, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
6. Moggi, G., 1990 (reprint): The Macdonald Encyclopedia of Alpine Flowers, Macdonald&Co (Publishers) Ltd, London.
7. Petauer, T., 1993. Leksikon rastlinskih bogastev, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana.
8. Skoberne, P., 2007. Zavarovane rastline Slovenije, Mladinska knjiga Založba d.d., Ljubljana.
9. Wraber, T., 2006. 2 × sto alpskih rastlin na Slovenskem, Prešernova družba d.d., Ljubljana.